

TÜRKİSTAN

Türkistan ayrıca bugün Kazakistan'da bulunan Yesi şehrinin adıdır. Şehir Güney Kazakistan eyaletinin merkezi Çimkent'e 156 km. uzaklıktadır. XII. yüzyıldan sonra Yesi adıyla kaynaklarda geçerse de kalıntılarından bir iz rastlanmamıştır. Yezdî'nin (XIV. yüzyıl) *Zafernâme*'sinde adı Türkistan olarak da geçer. Burası Türkler'in İslâmiyet'e geçişini sağlayan Ahmed Yesevî'nin yaşadığı yer olarak ün kazanmıştır. Yeseviyye tarikatının kurucusu Ahmed Yesevî'nin nisbeti Yesi şehridir. Özellikle Timur'un 1396'da onun mezarının bulunduğu yerde yaptırdığı türbe sonraki devirlerde şehrin önemini sürmesini sağlamıştır. Ahmed Yesevî "Hazret-i Türkistan" adıyla anıldığı için şehrin Türkistan adı buna bağlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Histoire d'Héraclius par l'évêque Sebéos (trc. F. Macler), Paris 1904, s. 49; İstahri, *Mesâlik* (de Goeje), s. 9; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *Mürücû'z-zehab: Altın Bozkırlar* (trc. Ahsen Batır), İstanbul 2004, s. 39-48, 58, 65-97 vd.; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), tür.yer.; Gerdîzi, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 73, 279; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 23-26; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut 1960, s. 514; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1957, II, 5, 6, 8, 46; Mirza Haydar Duglat, *Târîh-i Reşîdî* (trc. D. Ross, nşr. N. Elias), London 1895; Á. Vámbéry, *Travels in Central Asia*, London 1864; E. Schuyler, *Turkestan*, London 1878, I-II; Mehmed Emin Buğra, *Şarki Türkistan Tarihi*, Kabil 1940; a.mlf., *Doğu Türkistan: Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, İstanbul 1952; T. T. Rice, *Ancient Arts of Central Asia*, London 1965; *İstoriya Turkmenistana*, Aşkabad 1966; A. M. Belenitsky, *Central Asia* (trc. J. Hogarth), London 1969; Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ile Çin Arasında*, Ankara 1975; a.mlf., *Islam and Turkestan under Russian Rule*, İstanbul 1987; Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İstanbul 1979, s. 103-105, 156, 160; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türki Türkistan ve Ya-*

kın Tarihi, İstanbul 1981; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (trc. Hakkı Dursun Yılmaz), İstanbul 1981; a.mlf., "Türkistan", *İA*, XII/2, s. 140-142; a.mlf. - [C. E. Bosworth], "Türkistan", *El²* (Fr.), X, 786-787; C. E. Bosworth, "Turkistan", a.e., X, 787; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1984, tür.yer.; *Esir Doğu Türkistan için: İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları* (der. M. Ali Taşçı), İstanbul 1985; A. Bennigsen - S. E. Wimbush, *Soviet Muslims*, London 1985; Emel Esin, "Türkistan Türk Devlet ve Beylikleri", *Tarihte Türk Devletleri*, Ankara 1987, I, 79-111; O. Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China*, Oxford 1988; Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China*, Cambridge 1989, tür.yer.; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, İstanbul 1990; E. Allworth, *The Modern Uzbeks, from the Fourteenth Century to the Present: A Cultural History*, Stanford 1990, tür.yer.; a.mlf., "Turkestan", *Encyclopedia of Asian History*, New York 1988, IV, 149-152; Andrew D. W. Forbes, *Doğu Türkistandaki Harp Beyleri* (trc. Enver Can), İstanbul 1991; İktil Kurban, *Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*, Ankara 1992; *Central Asia: Its Strategic Importance and Future Prospects* (ed. Hafeez Malik), New York 1994, s. 120, 243; *Central Asia and Transcaucasia: Ethnicity and Conflict* (ed. V. V. Naumkin), Westport 1994, s. 2, 4, 97; Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara 1997; D. Christian, *A History of Russia, Central Asia and Mongolia*, Oxford 1998; *Kazakistan Tarihi*, Almatı 1998, I-V; S. Madvanov - M. Şalekonov, *İstoriya Vzaimootnoşeniy Narodov Turkeстана v XVIII-Naçale XX vv.*, Turkestan 2000; *Erken İç Asya* (der. Denis Sinor), İstanbul 2000; J. P. Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık* (trc. Lale Arslan), İstanbul 2001; Abdulvahap Kara, *Türkistan Ateşi: Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi*, İstanbul 2002, s. 118-124; *Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri: XVI-XX. Yüzyıllar* (haz. Ayhan Özyurt v.dğr.), Ankara 2004; L. Cahun, *Asya Tarihine Giriş: Kökenlerden 1405'e Türkler ve Moğollar* (trc. Sabit İnan Kaya), İstanbul 2006, s. 80-128; W. Malleson, "The British Military Mission to Turkistan, 1918-20", *As. Af.*, IX/2 (1922), s. 96-110; E. Teichman, "Chinese Turkestan", a.e., XXIII/4 (1936), s. 561-573; Cat-

herine Poujol, "Turkistan", *El²* (Fr.), X, 787-789; "Türkistan", *Kazak Sovyet Ansiklopedisi*, Almatı 1977, XI, 217-228; "Turkiston", *Özbek Sovet Ensiklopediyası*, Taşkent 1978, XI, 365-385; "Turkistan", *Kırgız Sovet Ensiklopediyası*, Frunze 1980, VI, 101-107.

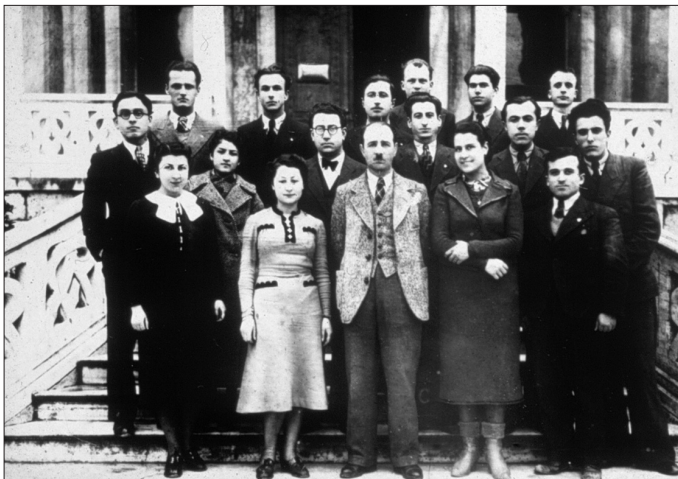
AHMET TAŞAĞIL

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

Türk kültür ve medeniyetini
incelemek amacıyla
1924 yılında kurulan
akademik bir merkez.

Türkiye'de teşkil edilen ilk ilmi araştırma enstitülerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından Türk kültür ve medeniyetinin bütün kollarında araştırma ve incelemeler yapacak akademik bir müessesenin eksikliği hissedilerek Mustafa Kemal'in direktifleriyle oluşturulmuştur. Mustafa Kemal Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk sanatı, Türk etnografyası, Türk coğrafyası alanlarında araştırmalar yaparak bunların sonuçlarını ilim âlemine duyurmak üzere bir enstitü teşkil edilmesini istemekteydi. Bunun için Mehmed Fuad Köprülü görevlendirildi. Köprülü'nün çalışmaları sonucu hazırlanan kararnameyle İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne bağlı, Türkiyat Enstitüsü adıyla ilmi bir müessese kuruldu ve tâlimatnamesi Atatürk'ün imzasına sunuldu. Tâlimatnamede, "Türklüğe ait bütün mârifet şubelerinde araştırma ve neşriyatta bulunmak, Türkiye haricindeki diğer kuruluşlarla irtibata geçilerek beynelmilel bir ilim merkezi haline gelmek için İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Enstitüsü teşkil edilecek, enstitünün bir müdürü, bir kâtipi ve ihtiyaca göre asistan, muhafız ve hademesi bulunacak, enstitünün idaresi tam salâhiyete sahip bir müdüre ait olacak, enstitü müdürü Türkiye'ye ait araştırma ve neşriyat ile tanınmış âlimler arasından Maarif vekili tarafından seçilip tasdiğe arzolanacak, enstitü tarafından neşredilecek mecmuanın hakk-ı tahriri tamamıyla Edebiyat Fakültesi Tâlimatnamesi'ne ait olacak, enstitü tarafından neşredilecek diğer eserlerin basımı ve tahrir ücretleri devlet bütçesinden temin edilecek, bu tâlimatnamenin yürütülmesinde Maarif vekili vazifeli olacaktır" deniyordu.

12 Teşrinisâni 1340 (12 Kasım 1924) tarih ve 1111 sayılı kararname ile enstitünün kuruluşu tamamlandı. Başta Mustafa Kemal olmak üzere İsmet (İnönü) baş-

1938 yılında
Türkiyat
Araştırmaları
Enstitüsü'nün
mensuplarından
bir grup

kanlığındaki hükümet üyelerinin imzalarının bulunduğu kararname ve talimatnameye göre enstitünün kuruluş amaçları Türk dili ve edebiyatının ana kaynaklarını filolojik usullere göre yayımlamak, Türk dilinin metinlere dayalı gramer ve sözlüğünü yapmak, Türk halk edebiyatı mahsullerini derlemek, başta dil, edebiyat ve tarih olmak üzere Türk kültürünün bütün kollarında araştırmalar yapmak, yurt dışında Türk kültürüyle ilgili yayınların bibliyografyasını hazırlamak, özel bir Türkojoloji kütüphanesi kurarak burada Türk kültürünü ilgilendiren yayınları toplamak, ayrıca değerli yazmaların mikrofilm ve fotokopilerinden meydana gelen bir arşiv oluşturmak, enstitüde yapılan araştırmaların sonuçlarını düzenli biçimde yayımlamak, yurt içinde ve yurt dışında Türk kültürü çalışmalarını tanıtmak üzere *Türkiyat Mecmuası* adıyla bir dergi çıkarmaktı.

Enstitünün müdürlüğüne Türkiye Türkojisi'nin kurucusu Mehmed Fuad Köprülü getirildi. *Türkiyat Enstitüsü* ilk çalışmalarına İstanbul Üniversitesi merkez binasının girişinde bugün Profesörler Evi diye adlandırılan binada başladı ve 1948 yılına kadar çalışmalarına burada devam etti. 1948'de I. Mahmud devri sadrazamlarından Hasan Paşa tarafından yaptırılan Edebiyat Fakültesi'nin yanındaki Hasan Paşa Medresesi'ne taşındı. Millî Eğitim Bakanlığı'nun yayımladığı *İslâm Ansiklopedisi* ile aynı binayı paylaşan enstitünün kadrosu bir okutman, bir idare âmiri ve bir kütüphane memurundan ibaretti. Hasan Paşa Medresesi'nde kırk yılı aşkın bir süre faaliyet gösteren enstitü 1989'da İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün kendisine tahsis ettiği Suphi Paşa Konağı civarındaki yeni binasına taşındı. Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak elli yedi yıl faaliyet gösteren *Türkiyat Enstitüsü*, 6 Kasım 1981'de yayımlanan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile *Türkiyat Araştırma Merkezi* adını aldı. 16 Ocak 1991'de kabul edilen 3699 sayılı kanunla İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlanıp *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* adıyla yeniden yapılandırıldı.

Kurucu müdür M. Fuad Köprülü'den sonra enstitüde müdürlük yapanlar arasında Reşit Rahmeti Arat, İsmail Hikmet Ertaylan, Mehmet Cavit Baysun, Fahir İz, Ahmet Caferoğlu, Mehmet Kaplan, Sadettin Buluç'un adları sayılabilir. Enstitüde Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk dili ve Türk sanatı konularında dermeden oluşturulmuş bir kütüphane bulunmaktadır.

Derme Katanov, tezler, başış kitaplar ve yazmalar, mikrofilm olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Başışlarıyla kütüphaneyi zenginleştirenler arasında Hüseyin Sadettin Arel, Hamit Ongunsu, Halit Ziya Uşaklıgil, Azerbaycanlı Sultan Beg, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Behçet Yazar, Aslan Kaynarca, Vecihe Gök, A. Adnan Adıvar, Nişanyan ve Kohen ilk sıralarda yer alır. Osman Nedim Tuna ve Muharrem Ergin'in kitap başışları ayrıca lisans, yüksek lisans, doktora ve doçentlik tezleriyle kütüphane zenginleşmiştir. *Türkiyat Enstitüsü* kuruluşunun ardından yoğun bir ilmi faaliyete girişmiş, alanında en önemli dergilerden biri olan *Türkiyat Mecmuası*'ni yayımlamıştır. Ayrıca müstakil olarak yirmi yedi kitap neşredilmiştir. Fakat zamanla bu faaliyetler aksamaya başlamış, yayım alanı yerini kongrelere bırakmıştır. Enstitü on millî ve yedi milletlerarası toplantı düzenlemiş, bunların tebliğlerinin bazıları basılmıştır. Bu faaliyet enstitünün yeniden yapılandırılma çalışmalarını daha sonra yavaşlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sevim İlgürel, "Türkiyat Mecmuası Bibliyografyası", *TED*, sy. 7-8 (1977), s. 233-262; Nejat Birinci, "Atatürk'ün Emri ile Kurulmuş Bir İlim Yurdu: Türkiyat Enstitüsü", *TDI*, XLIX/403 (1995), s. 55-79; Mustafa Özkan, "Kuruluşunun 70. Yılında Türkiyat Enstitüsü", *TM*, XX (1997), s. 1-11; Osman Fikri Sertkaya, "İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü", *İstanbul Almanach*, II, İstanbul 1998, s. 38-39.

 İSMAİL GÜLEÇ

TÜRKİYAT MECMUASI

İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü tarafından
1925 yılından beri
çıkartılmakta olan bilimsel dergi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden günlerde Mustafa Kemal'in Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk sanatı, Türk etnografyası ve Türk coğrafyası alanlarında araştırmalar yapılarak bunların sonuçlarının ilim âlemine duyurulmasını istemesi üzerine İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak *Türkiyat Enstitüsü* kurulmuş, başına da Mehmed Fuad Köprülü getirilmiştir. Enstitünün 12 Kasım 1924 tarih ve 1111 sayılı kararnâme ile belirlenen amaçları doğrultusunda gerçekleştirileceği faaliyetlerden biri de Türk kültürü çalışmalarını tanıtmak üzere *Türkiyat Mecmuası* adıyla ilmi bir dergi yayımlamaktı. Mecmuanın Ağus-

tos 1925'te neşredilen birinci cildinin başında yer alan bilgilere göre *Türkiyat Mecmuası* Türkler'in lisan ve edebiyat, tarih, coğrafya ve etnografyasına ait tetkikler ve vesikalar mecmuası şeklinde çıkacaktır. Başlangıçta yılda ikiden az ve dörtten fazla olmamak üzere yayımlanacak ve her cilt en az yirmi formadan meydana gelecektir. Mecmua, *Türkiyat* sahasında yeni araştırmalarda bulunmakla beraber ülkeyi Batı dünyasındaki bu tür araştırmalardan haberdar etme amacı da güttüğünden çeşitli dillerden yapılan tercümelere geniş bir bölüm ayrılmıştır.

Türkiyat Mecmuası'nda başta M. Fuad Köprülü olmak üzere M. Münir Aktepe, Ahmed Refik Altınay, Reşit Rahmeti Arat, Necip Âsım, Ahmet Ateş, Nihad Sâmî Banarlı, Ömer Lütfi Barkan, Cavit Baysun, Kilisli Rifat, M. Kaya Bilgegil, Pertev Naili Boratav, Sadettin Buluç, Ahmet Caferoğlu, Nihad M. Çetin, Güzin Dino, Hasan Eren, Semavi Eyice, M. Tayyip Gökbiğgin, Abdülkadir Gölpinarlı, Hikmet T. İlaydın, Abdülkadir İnan, Halûk İpekten, Fahir İz, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Kaplan, Abdülkadir Karahan, Ercüment Kurran, Akdes Nimet Kurat, Mecdut Mansuroğlu, Rıfki Melûl Meriç, Necla Pekolcay, Midhat Sertoğlu, Faruk Sümer, Ali Tanoğlu, Fevziye Abdullah Tansel, Ali Nihad Tarlan, A. Battal Taymas, Zeki Velidi Togan, Osman Turan, Cavit Orhan Tütengil, M. Çağatay Uluçay, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hilmi Ziya Ülken, M. Şerefettin Yaltkaya, Ömer Faruk Akün, Ali Alparslan, İnci Enginün, Kemal Eraslan, İsmail Erünsal, Ramazan Şeşen, Osman F. Sertkaya, Faruk K. Timurtaş, Osman Nedim Tuna gibi yerli; R. Anhegger, Wilhelm Bang, Vasilij Vladimiroviç Barthold, Sir G. Clauson, Eberhard, J. Eckmann, L. Fekete, H. A. Gibbons, Wilhelm F. Carl Giese, Muhammed Hamîdullah, F. W. Hasluck, B. Lewis, H. Ritter, Franz Taeschner, Wilhelm Thomsen, A. Tietze, P. Wittek ve John R. Walsh gibi yabancı bilim adamlarının araştırma, inceleme ve tanıtma yazıları çıkmıştır.

Mecmuanın 1925 ve 1928 yıllarında çıkan ilk iki sayısı (cilt) Arap harfleriyle basılmıştır. Mecmuada yer alan yazılar altı ana başlık altında toplanmaktadır: Tetkikler, notlar ve vesikalar, kitâbiyat tenkileri, *Türkiyat* haberleri ve müteferrik-i hâric. Bu sınıflandırma sonraki sayılarda değiştirilmiş, son cilt "Makaleler" ve "Kitâbiyat" olarak iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Mecmua başlangıcından XX. cildin çıktığı 1997 yılına kadar gerek muhteva gerekse şekil bakımından pek fazla bir değişik-